

## Alev Erkilet ile Yabancılaşma ve Asimilasyon Üzerine...

*Röportaj: Fatih Bütün M. Turan Çalışkan  
Nida Dergisi, Kasım-Aralık 2012, sayı 156*

### **Sosyolojik analizlerde kullanılan bir kavram 'yabancılaşma' (alienation). Nedir alinasyon? Nasıl bir süreç ve hangi düşüncenin ürünüdür?**

Yabancılaşma kavramının birden fazla tanımı ve bu tanımların farklı bağlamları var. Sorunun cevabı, bu bağlamların hangisinden söz ettiğimize göre değişir. Ben iki ana ekolden söz etmek istiyorum. Birincisi, klasik olan, Marx'ın yabancılaşma görüşüdür ve bana kalırsa kapitalizmin doğasını anlayabilmek bakımından eşsiz bir değer taşır. Marx'a göre insanlık tarihi, insanın doğa ile mücadelesi bağlamında oluşmuş ve bu açıdan sürekli bir ilerlemeye konu olmuştur. İnsanın doğa ile mücadelesinde kullandığı üretim araçlarının gelişimine bağlı bir ilerleme söz konusudur. Avcı-toplayıcı evreden tarım toplumlarına, zanaatların gelişimine ve nihayet endüstriyel üretime doğru uzanan süreç, üretim araçları ve onların sahipliği üzerinden tanımlanmıştır. Ancak bu ilerleme, üretim araçlarının sahipliği üzerindeki çatışmalar nedeniyle bir sınıf çatışmaları tarihine de tekabül eder. Marx'ın yabancılaşma kavramı, zanaatkârın üretimiyle fabrikada işçi olarak çalışan kişinin üretiminin doğası arasındaki farka temellenir. Zanaatkâr üretimini, işin(üretim) tüm aşamalarını bilerek, sürecin tamamı hakkında bilgi ve süreç üzerinde kontrol sahibi olarak gerçekleştirir. Fabrikada çalışan işçi ise, özellikle Taylorizmin ortaya çıkışından itibaren, üretim sürecinin sadece kendisine düşen cüz'i kısmını yerine getirir. Bir vidanın sıkılması, bir kolun indirilmesi, bir çivinin çakılması gibi. Üretim sürecinin tamamı hakkında bilgi sahibi olamaz ve sürecin kontrolü elinde değildir. Kapitalist patron el koyduğu için, ürünün sahipliği de elinden kayıp gitmiştir. İşte yabancılaşmanın özü bu kayıpta yatmaktadır. Haralambos&Holborn'un da altını çizdiği üzere yabancılaşma,

"insanların yaptıkları işten (üretme ediminden), diğer işçilerden, -artık ona sahip olmadıkları için- ürettikleri şeyden (nihai üründen) ve hatta kendi insani özlerinden uzaklaştıkları, yabancılaştıkları hissine kapılmaları" demektir.

Yabancılaşmış işçiler, işteki yaratıcılıklarını kullanarak kendi beşeri özlerini özgürce ifade etmeye muktedir değildirlere. Bu, kişinin kendi öz emeğine yabancılaşmasıdır. Kaldı ki, seri üretimle birlikte, üretim insani ihtiyaçlardan da kopmuş, kendi içinde bir amaca dönüşmüştür. Kapitalizmin aşırı üretime duyduğu ihtiyaç zamanla tüketimin sürekli kılınmasını gerektirmiş, bu da yabancılaşmanın boyutlarını genişletmiştir. Ürün insan için değil, insan ürün için bir araç haline gelmiştir. Bu süreci bir başka şekilde ifade etmek istersek, yine Haralambos ve Holborn'a başvurarak şunları söyleyebiliriz:

"Yabancılaşma, insanlığın yaratılarının insanlara yabancı objeler gibi görünmesi durumudur. Bu yaratılar, yaratıcılarından bağımsız görülür ve adeta onları kontrol etme gücü kazanır. [Bu koşullarda insanlık] kendi yarattığı dünyada bir yabancı haline gelir."

Marx'ın ekonomik temelli yabancılaşma tezi, kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin doğasını anlamak bakımından elverişli bir analiz aracıdır. Ancak Marx'ın sadece kapitalist topluma has olmayan ve genelde din olgusu ile ilişkilendirdiği bir yabancılaşma analizi daha mevcuttur.

Marx'a göre din, insanların toplumsal düzeydeki eşitsiz üretim ilişkilerini "göksel olana" yansıtmasından doğmuştur ve bu anlamda söz konusu eşitsizlikleri meşrulaştırma işlevi görür. 'Dinin afyon oluşu' teziyle beslenen bu açıklama, ikinci yabancılaşma ekolü olarak adlandıracağım Ali Şeriatî'nin çalışmalarına temel teşkil etmiş, ancak Marx'ın Hegel'i ters yüz etmesi gibi Şeriatî de Marx'ın dinsel yabancılaşma tezini tersine çevirmiştir. 'Dine karşı din' anlayışı, ilahi kaynaklı ed-Din ile toplumsal olarak yaşanan ve zaman zaman egemenlik ilişkilerini meşrulaştıran dinin arasını ayırmıştır. Ali Şiasî, Safevî Şiasî ayrımı bu yaklaşımın en güzel örneklerinden biridir. Şeriatî, *Dine Karşı Din* metninde, ilahi kaynaklı dinin özgürleştirici, devrimci ve eleştirel; toplum kaynaklı dinin ise kaderci, statükocu ve ayrımcılıkları meşrulaştırıcı, imtiyazları güçlendirici bir inançlar sistemi olduğuna işaret eder. Ancak Ali Şeriatî'nin yabancılaşma kavramına asıl katkısının "kültürel yabancılaşma" başlığı altında ele alınması gerekir.

Ona göre ekonomik yabancılaşma Marx, bürokratik yabancılaşma Weber tarafından ele alınmıştır ama Müslüman toplumları ziyadesiyle etkileyen şey 'kültürel yabancılaşma'dır (bu tez ancak Şeriatî'nin yazdığı dönem açısından doğru kabul edilebilecek bir saptamadır çünkü bugün gelinen noktada Müslüman toplumlar kapitalist dünya-sisteme daha derinden eklemlenmişlerdir ve ekonomik ve bürokratik yabancılaşma da ciddi birer tehdit olarak karşımızda durmaktadır). Peki, nedir kültürel yabancılaşma ve nereden kaynaklanmaktadır?

Şeriatî'ye göre, "kültürel yabancılaşma" ancak modernleşme ile anlam kazanabilecek bir kavramdır. Modernleşme, bir kültürün ve o kültürün insanının oradan buradan devşirdiği kültür unsurlarıyla bütünleşmiş olmayan mozaik toplumlar üretmesidir ki, Şeriatî bu toplumları tanımlamak için "deve-kaplan" toplumlar terimini kullanır. Bu toplumların kaderi, bütünleşmemiş, eklektik bir yapıya mahkûm olmaktır. Tam da bu eklektizm ve oradan buradan devşirme eğilimi yüzünden Batı-dışı halklar "kendilerini, kendileri olarak değil, daha çok bir başkası olarak algılamaktadırlar" ki, bu kültürel yabancılaşma durumudur. Şeriatî'ye göre, Asya ve Afrika toplumları henüz Batı düzeyinde bir ekonomik ve bürokratik seviyeye ulaşmamış olmalarına karşın, kültürel yabancılaşma nedeniyle özde Batılı olan sorunlara cevap bulmaya çalışmakta, Batılıların acılarını çekmekte ve onların ürettiklerini tüketmek için çaba göstermekteydiler. *Öze Dönüş'te* Şeriatî, Marx'ın yabancılaşma kuramına ilişkin temelli bir eleştiri getirir:

"Marx ve Engels, Avrupa'da toplanan tüm servetin Avrupa proletaryasının emeğinin ve üretim tekniklerinin bir sonucu olduğunu sanıyorlardı. Oysa serveti oluşturan yağmadır, üretim değil. Asya ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesidir."

Bu sömürgeleştirmenin ilk evresi, köle emeğinin ve hammaddenin yağmalanmasıdır; ikinci evresi ise, Batı-dışı halklarda kültürel yabancılaşmaya yol açan 'pazar haline getirilme'sürecidir. Bir ülkeyi diğerinin pazarı haline getirmenin aracı ise onu modernleştirmektir:

"Modernizm, bir toplumun bir, iki ya da beş yılda ithal edebileceği modern ürünler koleksiyonudur." ...[Bu nedenle Müslümanların kendilerini kültürel anlamda yabancılaştıran] modernleşme kavramı yerine medenileşme kavramını tercih etmeleri daha doğru olur."

### **Yabancılaşma bir özgürleşme veya tutsaklık sorunu mudur?**

Az önce atıfta bulunduğumuz düşünürler, yabancılaşmanın insanı kendi özünden uzaklaştıran bir süreç olduğuna işaret ederken, sonuçlarının özgürlüğün yitimi, insanın ve kültürün seçme

kabiliyetinin yok edilmesi olduğunu ima ediyorlardı ki, ben de bu değerlendirmeye tamamıyla katılıyorum.

### **Canlı, kendiliğinden, doğal bir süreç midir alinasyon? Yoksa bir 'proje' olarak mı hayat bulmaktadır?**

Bizim ekonomik ve bürokratik yabancılaşma olarak adlandırdığımız süreçler kendiliğinden ortaya çıkmıştır yani endüstri toplumunun oluşumu, fabrika düzenine geçiş, zanaatların ve zanaatkârların yok olması sürecinde gelişen yeni üretim biçimleri emekçilerde ve toplumun diğer kesimlerinde hatırı sayılır bir yabancılaşma doğurmuştur. Bunda, Taylor'un *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* adlı kitabında verimliliği, işin minimal birimlere ayrılmasıyla ilişkilendirmesinin önemli bir payı olmuştur kuşkusuz. Taylor'un görüşlerini fabrika düzenine aktaran Fordist üretim hattının icadı da bu yabancılaşmayı besleyen gelişmelerden biridir. Ancak kültürel yabancılaşma diğerleri gibi kendiliğinden gelişen bir süreç değildir. Yukarıda da değindiğimiz üzere, Batı-dışının modernleştirilmesi, kapitalist gelişimin belirli bir evresinde aşırı üretimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna, Batı'da her daim mevcut olan kültürel tektipleştirme güdüsünün ve Batı karşısında yenilmekte olan ulusların kendini dönüştürme ihtiyacının etkilerini de ekleyebiliriz.

### **Yabancılaşma hiyerarşi tanır mı? Mesela halk, entelektüel, siyasi vs. ayrımı yapar mı?**

Tanımaz elbette. Belki etkilenme sırasının farklı olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, yabancılaşmadan ilk etkilenenler, Batı ile ilk temasta bulunanlar olmuştur her zaman. Örneğin sultanlar, onların yurt dışına gönderdiği elçiler, sonra batıya okumak üzere gönderilenler ya da entelektüel seviyeleri nedeniyle Batı'nın entelektüel birikiminden ilk haberdar olanlar daha önce yaşamışlardır bu yabancılaşma deneyimini. Ve onlar eliyle de halk katmanları dönüştürülmüştür zaman içinde.

### **Bu kavramsallaştırma, neşet ettiği siyasi ve toplumsal konjonktürün dokularını taşır mı?**

Her kavramsallaştırma, eğer "saf düşüncenin" ürünü değil de toplumsal olayları gözleyen dikkatli bir zihnin ürünü ise, içinde doğduğu siyasal ve toplumsal bağlamın etkisini taşıyacaktır. Zaten onun anlaşılabilmesi için bir çabadır son tahlilde. Bu çok doğal bir durum. Ama bu soruyu; 'içinde doğmadığı toplumlar için kullanılması doğal mıdır?' anlamında soruyorsanız, işte o zaman iki şeyi belirtmek gerekir: 1) Kavramlar aynı zamanda ideolojik dönüştürme araçları olarak da kullanılabilirler. 2) Kavramın uygulandığı toplumlar da zaman içinde dönüşmektedirler. Örneğin ben, Batı-dışı toplumların bugün Şeriat'inin vurguladığı üzere ekonomik ve bürokratik yabancılaşmanın uzağında olduklarını düşünmüyorum. Tam tersine Şeriat'inin yazdığı dönemden bugüne bizim toplumlarımız o kadar hızlı dönüştüler ki, bugün kapitalizmin ekonomik sıkıntılarını fiilen yaşıyor ve o sisteme hızla eklemleniyorlar. Tam da bu saptamadan hareketle, artık tek sıkıntımızın kültürel yabancılaşma olmadığını rahatlıkla öne sürebiliriz.

### **Mesela bu bağlamda 'Müslümanlardaki yabancılaşma' gibi bir terkibi rahatlıkla kullanabilir miyiz? (Kullanırsak) bununla ne kastetmiş olacağız?**

Önceki sorunuza cevap verirken, yabancılaşma terimini bugün Müslümanlar için de rahatlıkla kullanabileceğimizi söylemeye çalışıyordum. Ne anlamda kullanırız dersiniz, pek çok bağlamdan söz edebiliriz. Örneğin kapitalist dünya-sisteme eklememizin tamamlanması anlamında, küçük esnaf ve üreticinin yok olma tehdidiyle karşı karşıya bulunması anlamında, bunların kentsel müdahaleler yoluyla hızlandırılması anlamında, hayatımızı belirleyen kentlerin "ideal" ya da "adil" kent olma özelliğini hızla yitirmesi anlamında, sahip olunan kültürel kodların hiçbir alanda hayatımızı belirlememesi tam tersine bunların Şeriatî'nin deyişiyle -onu biraz tersine çevirerek kullanıyorum- "kendisi ile bâtil kastedilen hak kelimeler olmaktan öte bir anlam taşıması" anlamında vs. Örnek çok gördüğünüz gibi.

### **Bugün Müslüman kimlik ve şahsiyet anlamında yaşanan krizi derinleştiren yabancılaşma unsurları nelerdir?**

Kendisini Müslüman kimliği ile tanımlayan çoğunluk açısından İslam'daki temel, en temel ilke olan "amaç-araç tutarlılığı" ortadan kalkmış görünmektedir. 90'ların ortasına kadar, Şeriatî'nin deyişiyle İslam'ı bir medeniyet olarak hayata aktarmanın imkânları ve araçları üzerine düşünülüyordu. Bu medeniyet; şehirde, mimaride, ekonomide, sanatta, ailede, siyasette kendisini İslami idealler üzerine inşa eden bir medeniyet olacaktı. Sorun, salt kalkınma ya da gelişme değildi, İslami değerlerin realizasyonu için yeni araçlar, güncel ama özgün araçlar tasarlamak ve bunların gerçek hayatta işleyip işlemediğini test etmek olarak görülüyordu. Bugün ise, bu bütünsellik arayışının kendisi ortadan kalkmış durumdadır. Çünkü hızlı bir iktidarlaşma ve kitleselleşme süreci yaşanmış, bunun sonucu olarak kimsenin araçlarla ilgili zaman alıcı, ince, interaktif olarak geliştirilmesi gereken akıl yürütme faaliyetlerine vakit ayıracak lüksü kalmamıştır. Araçlar -ki bunlar değerden bağımsız olmayıp tümü kültürel tabanlıdır- işe yarıyorsa olduğu gibi alınıp kullanılmıştır. Aslına bakılırsa Türk tipi İslamcılıkta her daim mevcut olan "teknolojiyi alalım" bakış açısının da bunda etkisi olmuş olmalıdır. Özetle, zaman içinde hedefler unutulmuş ve kullanılan araçları cansiperane meşrulaştırma yönünde, her türlü eleştiriye kapalı bir kısır döngüye girilmiştir diyebiliriz.

### **Yabancılaşmaya karşı direnç unsurları nelerdir? Bu direnç unsurlarının statik veya dinamik olmaları bağlamında bir tasnife gidilmeli midir? (Bu noktada, cihad hareketleri, diplomatik kanallar, uluslararası örgütler üzerinden yürütülen mücadele veya reel politik vs. açılarından hareketle değerlendirme yaptığımızda neler söylenebilir?)**

"Hiçbiri" diye cevap versem çok mu karamsar bir tablo çizmiş olurum? Neden hiçbiri diyorum, çünkü bugün gelinen noktada dünya İslami hareketler ailesinin farklı ülkelerde faaliyet gösteren ve dediğiniz kanalları da içine alan pek çok üyesi, bizim geçirdiğimiz dönüşüme eklemelenme, onunla beraber yürüme hevesi içinde görünüyor. Bu açıdan ben bu araçların eskisi kadar etkili olmadığı kanısındayım. Şu anlamda; 'bu kanallar bizi nereye götürecektir' sorusu sorulmadan, salt yol almanın, salt egemen olmanın fazla bir anlam taşımadığını görebiliyoruz. Şeriatî olsa, bize peygamberlerin varisi olan aydınların gerçekleştireceği bir öze dönüşten söz ederdi sanırım. Ama bugün entelektüel sermayenin de önemli bir kısmı, medeniyet yaratıcı olmaktan çok tekrarcı, aktarmacı bir çabanın içine akıyor. Yaratıcı entelektüel çabanın en temel ögesi olan "eleştirelilik"ten yoksunuz. Ne yapmalı o zaman? Yabancılaşmaya direnmenin hiç mi aracı yok elimizde. Elbette ki hayır. Toplumsal olarak içine girdiğimiz yabancılaşma sürecinin göstergeleri üzerine çalışmak, gerçek hayatta hedef-araç bütünlüğünün nasıl koptuğunu somut örnekler üzerinden analiz etmek ve hakiki, sahil

araçları aramaya ısrarla devam etmek gerekiyor. Özetle diyorum ki, 'küresel kapitalizmin yarattığı toplumsal adaletsizlikler üzerine kafa yormayı bırakan Müslüman yabancılaşmıştır'; 'toplumsal eleştirinin, gönlüyle, diliyle ve eliyle düzeltme sorumluluğunun dinsel bir zorunluluk olduğunu unutan Müslüman yabancılaşmıştır'; 'kapitalist dünya-sistemin tam da ihtiyaç duyduğumuz kalkınma aracı olduğunu düşünen Müslüman yabancılaşmıştır'. Ancak bu tespitler üzerinden giden düşünce ve eylem kanalları bundan sonra yabancılaşmaya direnç gösterebileceklerdir.

### **'Öze dönüş' söyleminin 'yabancılaşma' karşısı yüklendiği misyon ve zaafı nelerdir sizce?**

Öze dönüş söyleminin artık bir söylem olarak bile itibar görmediğini anlatmaya çalışıyorum ben de. Zaten ciddi bir çoğunluk özüne döndüğü kanaatinde. Mevcut durumu öze dönmenin kendisi olarak tanımlayan bakış açısına, öze dönüşü anlamlı bir biçimde benimsetemezsiniz. Dolayısıyla öncelikle verili durumu bir analiz etmeniz gerekiyor. Bizi yabancılaşmadan kurtaracağını varsaydığımız değerlerin, pratik toplumsal karşılığını tanımlamak ve mevcut örüntüleri bu açıdan analiz etmek lazım. Her zaman söylerim; ne Marx, ne Engels, ne Şeriatî soyut kavramlar üzerinden gitmişlerdir. Onların her cümlesi, içinde yaşadıkları toplumsal gerçeklerin bir analizidir ve onun üzerine geliştirilmiş bir düzeltme önerisidir. Mevcudu eleştirel olarak analiz etmeden özünüze dönemezsiniz.

### **Yukarıda alinasyon hiyerarşi veya halk-entelektüel ayırımı tanır mı diye sormuştuk. Sizce bugün Müslüman entelektüeli tehdit eden ne tür bir alinasyondur?**

Şeriatî'ye göre "entelektüel beyni ile çalışan kimsedir. Aydın ise son peygamberden sonra peygambere benzeme çabası ve eylemi içindeki entelektüeldir." Bu perspektiften bakınca, biz de Şeriatî merhuma katılıp, Müslüman entelektüellerin sorumluluğunun insanları olgunluk ve özgürlüğe çağırmak, yol göstermek, harekete geçirmek, kültürel önderlik yapmak olduğunu söyleyebiliriz. Buradan hareketle diyebiliriz ki, Müslüman entelektüeli tehdit eden yabancılaşma, yukarıda saydığımız sorumluluklarını terk edip sadece ve sadece mevcut durumu meşrulaştırma çabasına odaklanmasıdır.

### **Reel-politik, (siyaset/politika) ve aktif siyasetin 'Müslüman kimlik'in yabancılaşma/alınasyon sürecindeki etkisi söz konusu mudur, nasıl?**

Bu soruya da diğerlerine verdiğim cevabı vermek durumundayım. Ölçütleri koyduk, bunları sadece entelektüeller için geçerli sayamayız değil mi? Bu ölçütler kendisini Müslüman kimliği ile tanımlayan herkes için geçerlidir.

**Son olarak, Müslüman Arap halklar üzerine çalıştığınız için Mısır özelinde şunu sormak istiyoruz; -bu soru hem siyasi bir perspektif hem de analiz olması açısından önemli olacaktır kanaatimizce- 'Arap Baharı' sürecinden önce Mısır bir yabancılaşma süreci yaşamış mıydı? Mevcut durumda yaşanan bu 'bahar' Mısır'ın bir alinasyon yaşamadığı, kendi dinamikleri üzerinden böyle bir toplumsal devinimi ürettiği ve emperyalist yapılanmaya karşı bir direnç geliştirdiği savunulabilir mi? Yoksa 'Arap Baharı' yeni bir alinasyon sürecinin eşliğinde olduğumuzun işareti midir?**

Bu sorunuz bence ayrı ve uzun bir mülakatın konusu. Onun için isterseniz fazla detaya girmeden şunu söyleyelim. İslam toplumlarının tamamı hem yabancılaşma yönünde hem de İslamlaşma ve öze dönme yönünde merkezkaç kuvvetlerin etkisine maruzdular. 1928 sonrası için bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada önemli olan nokta eski dikotomilerin zamanla nasıl karmaşıklaştığını görebilmek. Eskiden "batılılaşma/modernleşme eşittir yabancılaşma" denklemi vardı. Ve bu denklemde Müslümanları modernleştirmeye çalışanlar net ve açık "ötekiler"di. Arap baharı ile birlikte artık bu modası geçmiş, kullanım değeri kalmamış "ötekilerin" tasfiye edildiğini düşünüyorum. Bu dönemde devrilen diktatörler, iktidarlarının başından sonuna kadar Batı tarafından sürekli ve kararlı biçimde desteklenmişlerdir. Bu anlamda halkların devrimci bir potansiyele sahip olduğu ve ciddi bir dönüşüm ihtiyacının kuvvetle mevcut olduğu muhakkaktır. Ancak yabancılaşma açısından bakıldığında, artık yeni bir denklemin söz konusu olduğunu da görmemiz gerekiyor. Bu denklemde ekonomik ve siyasal konularda küresel sisteme itiraz etmek Müslümanların birincil sorumluluğu olmaktan çıkabilir, onun yerini, Müslüman toplulukların siyasal iktidara sahip olduğu ama küresel sistemin parçası olarak hareket ettiği yeni bir ilişkiler ağı alabilir. Burada temel sorun siyasal iktidar değil, o iktidarla ne yaptığınızdır. Önümüzdeki dönemlerde 'Arap Baharı'nın bir de bu gözle irdelenmesinin anlamlı sonuçlar vereceğini düşünüyorum. Elbette bu bir tez. Ve de yerel İslami aktörlerin bu baharın temel dinamosunu oluşturmadıkları yönündeki kanaatimden kaynaklanan bir tez.

---

Alev Erkilet

1962 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini TED Özel Ankara Kolejinde tamamladı. 1983'te Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek lisansını aynı bölümde "Çağdaş Sosyal Değişme Teorilerinin Sınıflamasına İlişkin Bir Deneme" başlıklı tezi ile tamamladı (1985). "Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler" adlı doktora tezini hazırladı. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi iken son derece başarılı, ödüller almış bir sosyolog olduğu halde yaptığı araştırmadan ve fikirlerinden dolayı üniversiteden uzaklaştırıldı. Ele Geçirilemeyen Toprak: Kuzey Kafkasya (2002), Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler (2004) ve Eleştirelilikten Uyuma Müslümanların Kamusal Alan Serüveni (2004) adlı eserleri yayımlandı. Kırıkkale Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.